

• สุจิตต์ วงษ์เทศ •

อีสาน 13 แคว้นสุโขทัย กับลุ่มแม่น้ำมูล

แคว้นสุโขทัยมีอาณาเขตทางตะวันออกถึงเมืองเพชรบูรณ์บนลุ่มแม่น้ำป่าสัก ทางใต้ถึงเมืองพระบาง (นครสวรรค์) ส่วนทางตะวันออกเฉียงเหนือถึงเมืองนครไทย (อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก).

แต่ใกล้ชิดสนิทสนมกับบ้านเมืองทางแอ่งสกลนครบริเวณอีสานเหนือตั้งแต่เขตจังหวัดสกลนครถึงเวียงจันท์ เพราะมีจารึกสุโขทัยหลายหลักกล่าวถึง. แต่ไม่พบหลักฐานชัดเจนว่าลงมาเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลในแอ่งโคราช.

แคว้นสุโขทัยอาจเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลก็ได้ เพราะมีร่องรอยบางอย่างอยู่ในจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) ซึ่งเป็นจารึกของ "มหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ" ผู้ทรงเป็น "หลานพ่อขุนผาเมือง" เล่าประวัติตัวเองว่าเมื่ออายุราว 17-18 ปีได้รบกับ **ท้าวอีจาน.**

ชื่อท้าวอีจานนี้จารึกไม่ได้บอกว่าเป็นเจ้าเมืองอยู่ที่ไหน. แต่ จิตร ภูมิศักดิ์ มีความเห็นว่าท้าวอีจานเป็นเจ้าเมืองอีจานอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตั้งแต่นครราชสีมาถึงบุรีรัมย์.

ชื่อ "อีจาน" บัดนี้ยังอยู่ในทิศใต้ของจังหวัดนครราชสีมา คือเป็นชื่อดงใหญ่ เรียกว่า **ดงอีจาน.** เป็นตัวแทนอำนาจของนครธมในดินแดนอีสานตั้งแต่แอ่งสกลนครลงมาถึงแอ่งโคราช.

เครื่องถ้วยสังคโลกของสุโขทัยสมัยแรกๆ ก็ได้รับความรู้ทางเทคโนโลยีไปจากเครื่องถ้วยบ้านกรวดที่บุรีรัมย์ ฉะนั้น มีความเป็นไปได้สูงที่แคว้นสุโขทัยโดยเฉพาะกลุ่ม "ราชวงศ์ผาเมือง" จะมาเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองแถบลุ่มแม่น้ำมูลซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของเขมรนครธมมาก่อน.

'ขอมแปรพักตร์' กรณีอีสานและลาว

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับมีข้อความตรงกันว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) โปรดกองทัพกรุงศรีอยุธยายกไปตีเขมรที่กรุงศรียโสธรปุระ (นครธม) เมืองหลวงของกัมพูชาขณะนั้น.

สาเหตุที่จะยกไปตีเขมรครั้งนั้นก็เพราะ **"ขอมแปรพักตร์".**

ที่เกิด "ขอมแปรพักตร์" ขึ้นนี้ ประวัติศาสตร์ไทยอธิบายว่า เพราะกัมพูชาเคยอยู่ในความปกครองของกรุงอโยธยามาก่อน. เมื่อเปลี่ยนวงศ์กษัตริย์แล้วสถาปนาพระนครใหม่เป็นกรุงศรีอยุธยาทำให้กัมพูชาแข็งข้อ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ต้องกรีธาทัพไปกำราบปราบปราม.

นี่เป็นเพราะ "ขอมแปรพักตร์".

จิตร ภูมิศักดิ์ ไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายนี้ *(**สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฯ**, 2526, 271-295)* แล้วเสนอว่าน่าจะเป็นเหตุมาจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างเขมร, ลาว, กับกรุงศรีอยุธยา.

ประวัติศาสตร์ลาวช่วงนั้นเกิดความขัดแย้งในราชสำนักแคว้นล้านช้าง (หลวงพระบาง). ตัวท้าวฟ้างุ้มถูกเนรเทศ จึงไปขอรับราชการอยู่ในราชสำนักเขมรจนเป็นที่โปรดปรานมาก กษัตริย์เขมรถึงกับยกราชธิดานามว่านางยอดแก้วให้เป็นชายา.

เมื่อถึงเวลาหลังจากนั้น กษัตริย์เขมรก็สนับสนุนไพร่พลให้ท้าวฟ้างุ้มยกไปชิงบ้านเมืองคืน.

ท้าวฟ้างุ้มยกไพร่พลขึ้นไปตามแม่น้ำโขง ยึดบ้านเมือง "เขตสะสม" ทั้งสองฝั่งโขงได้โดยสะดวกเพราะเคยอยู่ในอิทธิพลของขอมมาก่อน.

ต่อจากนี้ขึ้นไปยึดกรุงล้านช้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 1896 ได้เสวยราชสมบัติในปีนั้นเอง.

จารึกสุโขทัยสมัยพญาลิไทที่อยู่ร่วมสมัยยอมรับ

แดนอีสาน แต่ฉบับเก่าที่สุดบันทึกไว้สั้นๆ เพียงว่า **เจ้าเมืองพิมายพนมรุ้ง** ยอมอ่อนน้อม "ถวายบังคม (ต่อ) ผู้เป็นเจ้า" คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (หรือเจ้าสามพระยา พ.ศ.1967-1991) *(อุบลศรี อรรถพันธุ์, **การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก**, วิทยานิพนธ์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2524).*

รัชกาลต่อมาคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (โอรสเจ้าสามพระยา, พ.ศ.1991-2031) ทรงตรากฎมนเทียรบาลระบุชื่อ **"เมืองนครราชสีมา"** เป็นครั้งแรก รวมถึงเมืองอื่นๆ ที่อยู่ต่อเนื่องจากลุ่มแม่น้ำมูลถึงแม่น้ำโขงคือ **เมืองโคตรบอง** กับ **เมืองเรอแดว** ด้วย.

ต่อมาอีกครั้งหนึ่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ พระราชพงศาวดารบันทึกว่า พระองค์โปรดให้สร้าง **เมืองนครราชสีมา.**

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระนิพนธ์เรื่อง "เมืองนครราชสีมา" ว่า มีขอบเขตคือเมืองจันทึกอยู่ทางทิศตะวันตก, เมืองชัยภูมิอยู่ทางทิศเหนือ, เมืองพิมายอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ, เมืองบุรีรัมย์อยู่ทางทิศตะวันออก, และเมืองนางรองอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ *(**โบราณคดีนครราชสีมา**, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2512, หน้า 8-22).*

ลา ลูแบร์ อัครราชทูตฝรั่งเศสอธิบายว่า **เมืองนครราชสีมา** คือเมืองชายแดนที่อยู่ติดพรมแดนลาว *(**ราชอาณาจักรสยาม**, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, สำนักพิมพ์ก้าวหน้า พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ 2510, หน้า 24).* แสดงว่าอาณาเขตของลาวสมัยนั้นอยู่ลึกเข้ามาชนแดนเมืองนครราชสีมา.

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่ากรุงศรีอยุธยาไม่มีความพยายามอย่างจริงจังในการขยายอำนาจในอีสานให้นอกเหนือจากเมืองนครราชสีมาออกไปเลย. จริงอยู่, ตามทฤษฎีเมืองนครราชสีมามีสิทธิในการปกครองขยายกว้างออกไปไกลพอสมควร, เมื่อนครราชสีมาเป็นหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาก็เท่ากับว่ากรุงศรีอยุธยามีอำนาจเลยเมืองนครราชสีมาลึกเข้าไปในลุ่มแม่น้ำมูลด้วย. แต่แท้ที่จริงแล้วก็เป็นการควบคุมกันอย่างหลวมๆ เท่านั้น *(ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์, "บทนำ" ในหนังสือ, **ประวัติศาสตร์อีสาน**, เล่ม 1, ของ เติม วิภาคย์พจนกิจ, สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย จัดพิมพ์เมื่อ 2513, หน้า 1-7).*

ไม่ว่าการควบคุมลุ่มแม่น้ำมูลจะเป็นอย่างไร, แต่การสร้างเมืองนครราชสีมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ อย่างมั่นคงและแข็งแรงด้วยเทคโนโลยีระดับสูงจากต่างประเทศแล้วส่งขุนนางไปเป็นเจ้าเมือง, แสดงว่ามีกิจกรรมทางการค้าและการเมืองสูง.

โดยเฉพาะทางด้านการค้ามีหลักฐานสมัยต่อมาว่าเป็นการค้าทางบกโดยใช้เกวียนขน "ของป่า" ไปส่งที่พระนครศรีอยุธยา.

ความเคลื่อนไหวทั้งหมดนี้ย่อมมีส่วนสนับสนุนให้ประชาชนจากบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าไปตั้งหลักแหล่งที่เมืองนครราชสีมาด้วย.

ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2310 ไม่นานเดือนนัก มีเจ้านายจากพระนครศรีอยุธยาพระองค์หนึ่งทรงรวบรวมผู้คนจากบริเวณเมืองนครนายกกับเมืองปราจีนบุรีขึ้นไปปักหลักหวังกอบกู้บ้านเมืองอยู่ที่เมืองพิมาย.

นี่คือการตั้งหลักแหล่งของคนภาคกลางอีกกลุ่มหนึ่งในอีสาน. •

• วิสุทธิ์ ขาวเนียม •

เสียงในดวงตา

แคว้นสุโขทัยมีอาณาเขตทางตะวันออกถึงเมืองเพชรบูรณ์บนลุ่มแม่น้ำป่าสัก ทางใต้ถึงเมืองพระบาง (นครสวรรค์) ส่วนทางตะวันออกเฉียงเหนือถึงเมืองนครไทย (อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก).

แต่ใกล้ชิดสนิทสนมกับบ้านเมืองทางแอ่งสกลนครบริเวณอีสานเหนือตั้งแต่เขตจังหวัดสกลนครถึงเวียงจันท์ เพราะมีจารึกสุโขทัยหลายหลักกล่าวถึง. แต่ไม่พบหลักฐานชัดเจนว่าลงมาเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลในแอ่งโคราช.

แคว้นสุโขทัยอาจเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลก็ได้ เพราะมีร่องรอยบางอย่างอยู่ในจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) ซึ่งเป็นจารึกของ "มหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ" ผู้ทรงเป็น "หลานพ่อขุนผาเมือง" เล่าประวัติตัวเองว่าเมื่ออายุราว 17-18 ปีได้รบกับ **ท้าวอีจาน.**

ชื่อท้าวอีจานนี้จารึกไม่ได้บอกว่าเป็นเจ้าเมืองอยู่ที่ไหน. แต่ จิตร ภูมิศักดิ์ มีความเห็นว่าท้าวอีจานเป็นเจ้าเมืองอีจานอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตั้งแต่นครราชสีมาถึงบุรีรัมย์.

ชื่อ "อีจาน" บัดนี้ยังอยู่ในทิศใต้ของจังหวัดนครราชสีมา คือเป็นชื่อดงใหญ่ เรียกว่า **ดงอีจาน.**

ดงนี้อยู่ใต้อำเภอปักธงชัยไปทางตะวันออก, เขตของดงนี้กินตลอดส่วนใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ทั้งจังหวัดไปจนจดเขตจังหวัดสุรินทร์.

ดงอีจานเป็นดงทึบใหญ่มาก และเป็นชื่อรวมของดงต่างๆ ในเขตนั้น กล่าวคือ แบ่งซอยเรียกชื่อต่างๆ กันไปเป็นตอนๆ *(**สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฯ**, 2526, 326).*

จิตรยังอ้างหลักฐานสนับสนุนอีกว่า ข้อความในจารึกวัดศรีชุมหลักเดียวกันนี้พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ เล่าว่าทรงผนวชเมื่ออายุ 31 ปีแล้วจารึกออกจากสถานที่แห่งหนึ่งเรียกว่า **"รัตนภูมิ".**

ชื่อ "รัตนภูมิ" มีอยู่ในจารึกปราสาทพนมวันที่นครราชสีมาด้วย, เป็นจารึกเมื่อ พ.ศ.1625, แสดงว่า "รัตนภูมิ" ของพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ นั้นต้องอยู่ในบริเวณจังหวัดนครราชสีมาปัจจุบันนี้, ไม่ไกลจากปราสาทพนมวันจนเกินไป *(2526, 327-329).*

ข้อความตอนต้นของจารึกวัดศรีชุมหลักนี้เองที่บอกว่า พ่อขุนผาเมือง (ผู้ทรงเป็น "ปู่" ของมหาเถรศรีศรัทธาฯ) ทรงใกล้ชิดสนิทสนมอย่างยิ่งกับราชสำนักเขมรนครธม.

กษัตริย์เขมรนครธมพระราชทานพระแสงขรรค์ชัยศรี, นามเกียรติ, และราชธิดาให้เป็นชายาพ่อขุนผาเมือง ซึ่งหมายความว่ากษัตริย์เขมรนครธมยกย่องพ่อขุนผาเมืองเป็น "เครือญาติ" และ

ครองของกรุงอโยธยามาก่อน. เมื่อเปลี่ยนวงศ์กษัตริย์แล้วสถาปนาพระนครใหม่เป็นกรุงศรีอยุธยาทำให้กัมพูชาแข็งข้อ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ต้องกรีธาทัพไปกำราบปราบปราม.

นี่เป็นเพราะ "ขอมแปรพักตร์".

จิตร ภูมิศักดิ์ ไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายนี้ *(**สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฯ**, 2526, 271-295)* แล้วเสนอว่าน่าจะเป็นเหตุมาจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างเขมร, ลาว, กับกรุงศรีอยุธยา.

ประวัติศาสตร์ลาวช่วงนั้นเกิดความขัดแย้งในราชสำนักแคว้นล้านช้าง (หลวงพระบาง). ตัวท้าวฟ้างุ้มถูกเนรเทศ จึงไปขอรับราชการอยู่ในราชสำนักเขมรจนเป็นที่โปรดปรานมาก กษัตริย์เขมรถึงกับยกราชธิดานามว่านางยอดแก้วให้เป็นชายา.

เมื่อถึงเวลาหลังจากนั้น กษัตริย์เขมรก็สนับสนุนไพร่พลให้ท้าวฟ้างุ้มยกไปชิงบ้านเมืองคืน.

ท้าวฟ้างุ้มยกไพร่พลขึ้นไปตามแม่น้ำโขง ยึดบ้านเมือง "เขตสะสม" ทั้งสองฝั่งโขงได้โดยสะดวกเพราะเคยอยู่ในอิทธิพลของขอมมาก่อน.

ต่อจากนี้ขึ้นไปยึดกรุงล้านช้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 1896 ได้เสวยราชสมบัติในปีนั้นเอง.

จารึกสุโขทัยสมัยพญาลิไทที่อยู่ร่วมสมัยยอมรับอำนาจของท้าวฟ้างุ้มโดยระบุว่าดินแดนแคว้นสุโขทัยจดแดนท้าวฟ้างุ้ม.

จากนั้นท้าวฟ้างุ้มยกลงมายึดกรุงเวียงจันท์ได้แล้วข้ามแม่น้ำโขงมายึดเมืองร้อยเอ็ดไว้เป็นฐานเพื่อยกกองทัพลงไปตีเมือง **ล้านเพีย** (หรือล้านพญา) คือกรุงศรีอยุธยา.

ทั้งหมดนี้เป็นแผนการของเขมรร่วมกับลาวที่จะยกมาโจมตีกรุงศรีอยุธยา เป็นสาเหตุให้ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาหวั่นไหวร้องว่า "ขอมแปรพักตร์".

แต่เรื่อง "ขอมแปรพัตร์" นี้มีนักประวัติศาสตร์หลายท่านไม่เชื่อว่าเกิดขึ้นจริง เพราะหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาล้วนเขียนขึ้นใหม่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง.

กรุงศรีอยุธยากับลุ่มแม่น้ำมูล

ถ้าไม่มีปัญหากับเขมร ดูเหมือนกรุงศรีอยุธยาไม่ค่อยสนใจดินแดนอีสานนัก แต่ถ้าจะสนใจก็อยู่เพียงบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลเท่านั้น เพราะเป็นเส้นทางลงไปกรุงศรีโสธรหรือเมืองพระนคร.

เอกสารสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ค่อยมีกล่าวถึงดิน

และเมืองนางรองอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ *(**โบราณคดีนครราชสีมา**, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2512, หน้า 8-22).*

ลา ลูแบร์ อัครราชทูตฝรั่งเศสอธิบายว่า **เมืองนครราชสีมา** คือเมืองชายแดนที่อยู่ติดพรมแดนลาว *(**ราชอาณาจักรสยาม**, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, สำนักพิมพ์ก้าวหน้า พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ 2510, หน้า 24).* แสดงว่าอาณาเขตของลาวสมัยนั้นอยู่ลึกเข้ามาชนแดนเมืองนครราชสีมา.

สนุนให้ประชาชนจากบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าไปตั้งหลักแหล่งที่เมืองนครราชสีมาด้วย.

ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2310 ไม่นานเดือนนัก มีเจ้านายจากพระนครศรีอยุธยาพระองค์หนึ่งทรงรวบรวมผู้คนจากบริเวณเมืองนครนายกกับเมืองปราจีนบุรีขึ้นไปปักหลักหวังกอบกู้บ้านเมืองอยู่ที่เมืองพิมาย.

นี่คือการตั้งหลักแหล่งของคนภาคกลางอีกกลุ่มหนึ่งในอีสาน. ●

กวี/กระวาด

● วิสุทธิ์ ขาวเนียม ●

เสียงในดวงตา

เหนือห้วงเหวชีวิตปริศนา อีกกาล อีกครา
เส้นลวดชะตากร้าวตึง
กลางพายุอึงอื้อ-เราดื้อดึง เตาะไต่ลวดซึ่ง-
มัดขึงเสายุคสมัย
หนึ่ง สอง สาม สี่รี่ไป สิบร้อยคล้อยไกล
อวลลมหายใจไข้ขม
เพลงเพลิงเริงแรงระงม รอกร่อนร่างซม
พร้อมเพลงนรกนกแร้ง
สู่สุดปลายลวดปร่าปวดโรยแรง ชะตากรรมสำแดง
ดอกไม้ภายในไปล่ปลิว
ดอกแล้วดอกเล่าละลิ่ว พร่างพร้อยรอยริ้ว
กิ่งก้านวันวัยไหวสะทก
จากเสาตะวันออกมุ่งตะวันตก เจ็บไข้ไหม้หมก
บางคนก่น "นรกอเวจี"
เหนือห้วงเหววิบัติปรัศนี ดวงตาข้ามี
ถ้อยคำ "ผลิบาน ! ผลิบาน !"